

LEHOTAY Veronika
egyetemi docens
ME ÁJK*

DOI: 10.15170/DIKE.2024.08.01-02.13

A magyar zsidóság jogfosztása a büntetőjogi gyakorlatban¹

The Disenfranchisement of Hungarian Jews in Criminal Practice

In the course of the research and in the study, I seek to answer the following questions: how have the categories of crime changed as a result of the restrictive laws and the war? How were convictions handed down? What was the role of the Royal Tribunal of Miskolc in the initiation and enforcement of proceedings under the Jewish Laws of 1938-1944 and in the implementation of discriminatory jurisprudence? I have narrowed down the time frame, the explanation for which is that by 1944, a significant part of the twenty-one Jewish laws and their related decrees were already in force and had become part of the jurisprudence of the courts. In addition to the Jewish Laws, other 'typical' crimes of the period, such as those committed in the context of national defence.

Keywords: criminal law, Horthy era, anti-Jewish law, judicial practice

„A büntetőjog elméleti művelői azt tanítják, hogy a büntetőjog a jogrendszer hatalmas épületének a záróköve, a különböző jogszabályok láncolatában az utolsó láncszem, mely a többinek a fennmaradását, tiszteletben tartását van hivatva biztosítani.”
Finkey Ferenc²

1. Bevezető gondolatok

Az első magyar büntető törvénykönyvet 1878-ban fogadták el. A jogszabály Csemegi-kódex néven vált ismertté, Csemegi Károly kúriai bíró neve után, aki a bűncselekményekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk szerzője volt.³ A kódex a klasszikus büntetőjogi iskola tanait követte.⁴ A

* ORCID ID: 0000-0001-9918-8848.

¹ A tanulmány „A nemzetiség és etnicitás jogi operacionalizálása” című, 134962. számú NKFI projekt keretében valósult meg.

² FINKEY, A XX. század 3. Finkey Ferenc (1870–1949) egyetemi tanár és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Fő műveivel, így többek között „A magyar büntetőjog tankönyve” (Budapest 1905), a „Fiatalkori büntetettek és a modern törvényhozás” (Budapest 1909), „Az egység és a többség tana a büntetőjogban” (Sárospatak 1895), valamint a „Társadalmi védekezés és büntetőjog” (Miskolc 1925) című írásaival a magyar büntetőjogtudomány alapjainak megteremtőjeként, a liberális büntetőeljárás és a humánus büntetőjogi rendszer szószólójaként szerzett elismertséget. Lásd: KENYERES, Magyar életrajzi 512.

³ A törvényt a kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvénycikk egészítette ki.

⁴ A jogszabály általános része a trichotóm rendszert követte, így a bűncselekmények súlya szerint különbséget tett büntett, vétség és kihágás között. Tartalmazta a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elveket. A tettebüntetőjogi szemléletet részesítette előnyben a jogalkotó, a Btk. rendszerének középpontjába tehát a cselekmény került. A cselekmény nemcsak a tett, hanem ennek eredménye is-szólta a jogszabály indokolása. A kódex egyik kritikájaként jelent meg a 20. század elején, hogy nem helyezett elég hangsúlyt az elkövető személyiségére. Figyelmen kívül hagyta a

kódex különös része több kategóriába osztotta a bűncselekményeket: szerepeltek közöttük az uralkodó és az állam elleni bűncselekmények⁵; a társadalmi rend elleni bűncselekmények⁶; az egyes személyek élete és vagyona ellen irányuló bűncselekmények, a közbiztonság elleni (közveszélyű) bűncselekmények, valamint az államigazgatás rendje elleni, a hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek. A törvénykönyv modern szemléletét mutatta, hogy az élet elleni bűncselekmények között már külön említette a kívánságra ölést és az öngyilkosságban való közreműködést, és ezeket enyhébb büntetésekkel sújtotta. Előtérbe került benne a tett-büntetőjogi szemlélet, a bűnösségen alapuló felelősség elve, az egyéni erkölcsi felelősség elve, az igazságos megtorló büntetés eszméje, a büntetőjog fogalmainak precíz meghatározása.

A 20. század társadalmi kihívásai azonban hamarosan a büntetőjog reformjához is elvezettek. A modern büntetőjog képviselői egyre inkább azt az álláspontot fogadták el, hogy az elkövetőt nem az általa elkövetett bűncselekmény miatt kell büntetni, hanem a társadalomra veszélyes személyes tulajdonságai miatt, például azért, mert az elkövető szélhámos, csavargó vagy közveszélyes.⁷ Olyan törvényeket fogadtak el ebben az időben, amelyek különleges jogköröket biztosítottak az államnak. Számos változás történt a jogelvek terén is. Már 1912-ben megjelent az a háború esetére szóló kivételes intézkedéseket előíró jogszabály, amely a *Csemegi*-kódexet retrográd irányban egészítette ki. Öt évig terjedő fegyházzal rendelte büntetni a sztrájkot, a sztrájkra való felhívást, valamint a sajtócenzúra megszegését is.⁸ Az 1914. évi XIV. törvénycikk a sajtó útján elkövetett cselekményeket és az azok miatt történő felelősségre vonást rendezte. A jogszabály a fokozatos felelősség elvét juttatta érvényre. Eszerint elsősorban a szerzőt kellett felelősségre vonni, ha erre nem volt lehetőség, akkor a szerkesztőt, majd a kiadót, végül ezek sikertelensége esetén a nyomdatulajdonos ellen kellett eljárást indítani.

Ebből a megváltozott társadalmi és jogi környezetből kiindulva tanulmányomban először arra a kérdésre keresem a választ, hogy a német jog milyen hatással volt a magyar jogtudósokra és ezáltal a jogalkotóra a 20. század közepéig terjedő időszakban, majd a zsidóság jogfosztásának menetét mutatom be a magyar büntetőjog tükrében. A diszkriminatív büntetőjogi joggyakorlatot Ausztriában és Németországban is feltárták már a kutatók. A német jogtörténészek közül *Eva*

---

fiatalkorúakat és a visszaeső bűnelkövetőket is. Büntetőjogi felelősség ugyanis csak olyan személyt terhel, aki a cselekmény elkövetésekor betöltötte a 12. életévét és beszámítható volt. 12 és 16 éves kor között pedig csak akkor volt büntethető az elkövető, ha a tette bűnös voltának felismeréséhez szükséges belátási képességgel bírt, ellenkező esetben javítóintézetben volt elhelyezendő. Az általános rész szabályai között találjuk a tettes és részes kategóriákat, a bűnhalmazatot, a bűncselekmény elkövetési stádiumait és a beszámítást enyhítő vagy kizáró tényezőket is. LEHOTAY, Strafrecht 106., 108.

⁵ Például: felségsértés, a királyi ház tagjainak bántalmazása, a hatóságok, országgyűlési tagok és hatósági közegek elleni erőszak, izgatás, hűtlenség, lázadás.

⁶ Például: hamis vád, hamis tanúzás, becsületsértés, rágalmozás.

⁷ Németországban 1937-ben törvénybe iktatták a bűncselekmény nélküli bűnöző fogalmát. Erre utal az „*Runderlass über die vorbeugende Verbrechensbekämpfung durch die Polizei*” elnevezésű körlevél 1937. december 14-én. Lásd: KOTÉK-RIGOULOT, A táborok 250.

⁸ 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes rendelkezésekről.

Schumann,⁹ *Thomas Vormbaum*,¹⁰ *Wolfgang Form*,¹¹ *Joachim Vogel*,¹² míg az osztrák jogtörténészek közül a témával többek között *Ilse-Reiter Zatloukal*¹³ foglalkozik. Tanulmányok, monográfiák születtek a megváltozott büntetőjogról, az igazságszolgáltatás átalakulásáról, a büntetőjogi gondolkodásról.¹⁴ Ezzel szemben a magyarországi szakirodalomban a két világháború korának büntetőjogában a zsidótörvények helyi- és felsőbírósági gyakorlata, valamint ehhez kapcsolódóan az ügyészség működése mindeddig túlnyomórészt feltáratlan terület volt.

A kutatás során elsőként a következő alapkérdésekre kerestem választ. Mik voltak a magyarországi zsidótörvények jellemzői? Hogyan hatott a büntetőjogra az 1938-tól kezdve egyre fokozódó diszkrimináció? Az 1920 és 1944 közötti időszakban hogyan foglaltak állást a (büntető)jogtudomány képviselői az egyenlőség és a jogkorlátozás kérdésében? Hogyan befolyásolta munkásságuk a joggyakorlatot? Hogyan jelent meg a fajvédelem a magyar büntetőjogi gondolkodásban és a joggyakorlatban? Hogyan változott a magyarországi büntetőjog gyakorlata az 1938 és 1944 közötti években a zsidótörvények hatására? Milyen szerepe volt a Miskolci Királyi Törvényszéknek az 1938 és 1944 között született zsidótörvények alapján indított eljárásokban, a diszkriminatív joggyakorlat megvalósításában? Mennyire vették igénybe a perben résztvevők a perorvoslati lehetőségeket? 1944-re már mind a 21 zsidótörvény és a hozzájuk kapcsolódó rendeletek jelentős része is hatályban volt, és részévé váltak a bíróságok joggyakorlatának, de a zsidótörvények mellett a korszak egyéb, jellegzetes bűncselekményeiről is képet kaphatunk, mint például a honvédelem körében elkövetett cselekményekről. Mivel a jogalkotást a büntetőjog területén is¹⁵ jelentősen befolyásolta a korabeli jogtudomány alakulása, a tanulmány következő részében ennek a bemutatására vállalkoztam.

2. A német jog hatása: büntetőjog és „fajvédelem”

1938-ban *Angyal Pál* annak a véleményének adott hangot, hogy „(...) a magyar „faji viszonyok” teljesen másként alakultak, mint a német büntetőjog.”¹⁶ Hogyan jelent meg tehát a (nemzetiszocialista) német jog a magyar jogtudósok munkáiban, a magyar jogalkotásban? Mit gondoltak a magyar jogászok? A

⁹ SCHUMANN, Kontinuitäten und Zäsuren.

¹⁰ VORMBAUM, Einführung in die moderne Strafrechtsgeschichte.

¹¹ FORM, Literatur- und Urteilsverzeichnis zum politischen NS-Strafrechts.

¹² VOGEL, Einflüsse des Nationalsozialismus auf das Strafrecht.

¹³ REITER-ZATLOUKAL: Der Bundesgerichtshof 1934-1938; REITER-ZATLOUKAL, „... um alles nazistische Tätigkeit und Propaganda in Österreich zu verhindern“; REITER-ZATLOUKAL, Die Umgestaltung der österreichischen Strafrechtsordnung im NS-Staat; REITER-ZATLOUKAL, Antisemitismus in Österreich 1933-1938.

¹⁴ A témáról lásd részletesen: LEHOTAY, Szabadságjogmegvonó 1-400.

¹⁵ A magyar magánjoghoz lásd: HERGER, Az igazságosság 94-103.; HERGER, Eherecht in Ungarn (1918-1945).

¹⁶ *Angyal Pál* (1873-1949) korának egyik leghíresebb büntetőjogásza volt, 1898-tól a pécsi püspöki jogi főiskolán kezdte meg működését, ahol büntetőjogot és jogelméletet is tanított. 1900-tól a budapesti egyetemen a büntetőjog és büntetőeljárás magánelőadója, 1912. március 7-től 1944-ig a büntetőjog rendes tanára, 1914-től pedig a jogelmélet meghatalmazott professzora volt. 1920-tól 1922-ig az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, majd az 1933/34. tanévben az egyetem rektora volt. 1944. szeptember 1-jén lett professor emeritus. Saját feljegyzései szerint 46 év alatt összesen több mint 11.000 előadást tartott, hallgatóinak száma pedig megközelítette a 60.000-t. Számos büntetőjogi törvény kidolgozásában vett részt. Több országban járt, hogy tanulmányozza a fiatalkorúak bíróságait és a börtönviszonyokat. Nevéhez fűződik az ún. pártfogás megszervezése először Pécsen, majd országos szinten. LEHOTAY, Beiträge 141-142.

magyar büntetőjogászok feltették-e azt kérdést, hogy a büntetőjog szerepet játszhat a diszkriminációban? Hogyan befolyásolta ez a jogalkotást? A Horthy-korszak büntetőjogásai közül első helyen *Angyal Pál*, *Finkey Ferenc*, *Heller Erik*,¹⁷ *Irk Albert*¹⁸ és *Vámbéry Rusztem*¹⁹ munkásságát említhetjük. A büntetőjogtudósok tanulmányait számos szakfolyóiratban jelentek meg. Ilyenek voltak *A Jog*, a *Jogtudományi Közöny*, a *Magyar Jogász Újság*, a *Jogállam*, a *Bűnügyi Szemle*, a *Miskolci Jogászélet*, a *Bírák és Ügyészek Lapja*, a *Jogászegyleti Értekezések*, vagy a *Magyar Jogi Szemle*.²⁰ A büntetőjogi bírósági döntéseket és a jogszabályokat tartalmazta az 1880 és 1944 között megjelenő kiadvány, a *Büntetőjog Tára*.

A zsidótörvények büntetőjogi összefüggéseire a legtöbb esetben mindössze utalás történt a korabeli szakirodalomban, így például *Angyal Pál*, *Miskolczy Ágost-Pinczés*, valamint *Térffy Gyula* könyvében.

A magyar büntetőjogászok óvatosan közelítettek ehhez a témához. *Angyal Pál* és *Rácz György*²¹ voltak az első jogtudósok, akik 1934-ben átfogóan foglalkoztak a nemzetiszocialista büntetőjoggal.²² Tartózkodtak az új tendenciák értékelésétől, de azt megjegyezték és elismerték, hogy az új német birodalmi büntetőjog korántsem az 1871-es büntető törvénykönyv jogi ideológiájának folytatása. Kifogásolták, hogy bár a nemzetiszocialista büntetőjog még csak egyéves, nagyon nehezen érthető. Hivatkoztak továbbá a magyar jogtudósok és gyakorló jogászok számára elérhető két forrásra, melyek közül az egyik a *Deutsches Recht (Német Jog)* utolsó, 1933-as kiadása, a másik az NSDAP jogi osztálya vezetőjének a hivatalos közleménye volt.²³ *Angyal Pál* és *Rácz György*

¹⁷ *Heller Erik* (1880–1958) egyetemi tanár főbb műveiben, melyek közül „*A büntetőjogi elméletek kritikája*” (Budapest 1924), valamint a „*Szubjektivizmus és objektivizmus a büntetőjogban*” (Kolozsvár 1944) címűek emelhetők ki, az anyagi büntetőjog és a büntetőeljárás számos aktuális kérdésével foglalkozott. Munkásságában különös figyelmet fordított a fiatalok büntetőjogára. Lásd bővebben: MÁRTA–TÓTH, Szegedi egyetemi 26.

¹⁸ *Irk Albert* (1884–1952) 1922 és 1948 között volt Pécsen a büntetőjog és a büntető eljárás jog professzora. 1936-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. LEHOTAY, Beiträge 144.

¹⁹ *Vámbéry Rusztem* (1872–1948) három egyetemen tanult jogot és szociológiát. Életét és munkásságát erősen jellemezte a társadalmi problémák iránti nagyfokú érzékenysége. Pályáját ügyvédként kezdte, 1915-től 1918-ig egyetemi docens, 1918-tól a büntetőjog rendes professzora, majd 1919-ben a budapesti jogi kar dékánja volt. 1920-ban elbocsátották az egyetemről és megfosztották tanári állásától. Újra ügyvédként praktizált, és számos politikai perben védőként működött közre. Így például 1920-ban részt vett a népbiztosok perében, 1924-ben *József Attila* perében, 1935-ben *Rákosi Mátyás* perében. Az 1910-es évek végétől érdeklődése fokozatosan eltolódott a kriminalisztikától a társadalom belső, elsősorban politikai válsága felé. 1913-tól 1934-ig a *Jogtudományi Közöny* című folyóirat szerkesztője volt. 1938-ban elhagyta Magyarországot. Egy ideig Angliában élt, majd az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. Emigrációja alatt szociológiát tanított és folyóiratot alapított, amelynek célja a nemzetiszocialista ideológia elleni küzdelem volt. Magyarországra 1945-ben tért vissza, ahol az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett. Magyarország washingtoni nagykövete volt 1947-ben, de halála előtt lemondott megbízatásáról. Lásd: A nemzetgyűlés almanachja 651–652.

²⁰ LEHOTAY, Beiträge 144.

²¹ *Rácz György* 1907-ben született Budapesten. Tanulmányait kitüntetéssel végezte. 1935-től ügyvédként dolgozott, majd a háború után részt vett a Budapesti Ügyvédi Kamara mandátumvizsgáló bizottságának a munkájában. A két világháború között *Angyal*al közösen több könyvet írt, köztük egyet a náci büntetőjogról, és tanulmányait rendszeresen publikálta német folyóiratokban. Lásd: RÁCZ, Der Untergang der individualistischen Betrachtungsweise im Strafrecht; RÁCZ, Die neue Rechtsentwicklung in Ungarn; ANGAL – RÁCZ, A nemzetiszocialista; LEHOTAY, Beiträge 145.

²² ANGAL – RÁCZ, A nemzetiszocialista 3–4.

²³ ANGAL – RÁCZ, A nemzetiszocialista 9.

1934-ben „Bevezetés a nemzetiszocialista büntetőjogba” címmel tartott előadást a Magyar Jogászegyletben. Az előadás fogadtatása egy névtelen beszámoló szerint rendkívül negatív és gúnyos volt.²⁴

Angyal Pál 1938. február 22-én a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületében tartott előadást „Fajvédelem és büntetőjog” címmel, amelyből tanulmánya is megjelent.²⁵ Fő kérdése az volt, hogy lehet-e szerepe a büntetőjognak a fajvédelem terén. Tanulmánya elején leszögezte, hogy a téma nem könnyű, és óvatosságra int.²⁶ Szolgálhat-e a büntetőjog a „fajvédelem” eszközeként? Utalt rá, hogy 1933-ban egyedül Németország vette fel hivatalos programjába az árja „fajt” sértő és veszélyeztetető egyes cselekmények büntetés alá vonását. 1933-ban a porosz igazságügy-miniszter kiadott egy emlékiratot („Nationalsocialistisches Strafrecht”), amelyben a „faji” keveredés megakadályozásához a büntetőjog eszközeit tartotta a miniszter alkalmazandónak. Három büntetőjogi kategóriát sorolt fel és mutatott be. A *Rassenverrat*, a „fajárulás” alapján büntetendőnek tekintett minden nemi keveredést a német és az idegenfajúak között.²⁷ Magánjogi szempontból a vegyesházasságot semmisségi oknak tekintette. A másik kategória a *Verletzung der Rassenehre*, amely alapján a „fajbecsület megsértése” is bűncselekménynek tekintendő volt.²⁸ A bűncselekmény megállapításához szükséges feltétel volt a nyilvánosság és népérzés durva megsértése. Végül a *Rassengefährdung*, a „fajromlás” megakadályozása céljából szükségesnek tartotta az emlékirat egy kerettörvény megalkotását.²⁹ Angyal Pál ezt a gondolatmenetet és ezeket a felvetéseket vizsgálta, és ezekre vonatkozóan tette fel a kérdéseit. Érvelése szerint a büntetőjog esetében jól körül határolható a jogtárgyak védelme, ezért a kérdés az, hogy a „fajtisztaság”, illetve a „faj” tekinthető-e jogtárgynak. Mintaként szolgálhat-e a német gondolkodás a magyar jog számára? Hivatkozott Bethlen Istvánra is, akinek a képviselőház közjogi bizottságában február 9-én tartott beszéde így hangzott: „(...) a zsidókérdésnek német szisztéma alapján való megoldása ebben az országban a gazdasági és a pénzügyi rendet egyik napról a másikra azonnal felforgatná – és az egészen más következményekkel járna, mint Németországban.”³⁰

A büntetőjog feladataként határozta meg az egyéni és közösségi élet nyugalmanak megteremtése és fenntartása céljából az olyan cselekményeknek a visszatartását és ezek elkövetőinek a féken tartását, akik ezt a nyugalmat megzavarták. Ez pedig az állam feladata és kötelessége egyben, hogy a megrögzött büntetéseket kirekessze a társadalomból, hogy a fiatakorúakat megjavítsa, a beteg büntettest meggyógyítsa, az alkalmi bűnözőt észhez térítse. Angyal úgy látta, hogy a fajtisztaság ellen vétő elkövető egyik fentebbi kategóriába sem sorolható be. A kérdés megválaszolásához Angyal a fajelméletek történetét is megvizsgálta, és arra jutott, hogy abban még nincs döntés, hogy a „fajtisztaság” vagy a „fajkeveredés” az előnyösebb-e. Azonban úgy látta, hogyha ha nem írható körül, nem határolható be pontosan a büntetőjogi védelem tárgya, akkor nem terjeszthető ki rá a védelem sem: „A fajvédelem tehát – hacsak ki nem forgatjuk a büntetőjogot – mai szilárd állásából: nem igényelhet büntetőjogi beavatkozást.”³¹ Következtetését részletesen indokolta

²⁴ N. N., Bevezetés a nemzetiszocialista büntetőjogba 268.

²⁵ ANGAL, Fajvédelem 1–13.

²⁶ ANGAL, A magyar büntetőjog 166–169.

²⁷ ANGAL, Fajvédelem 4.

²⁸ ANGAL, Fajvédelem 4.

²⁹ ANGAL, Fajvédelem 4.

³⁰ ANGAL, Fajvédelem 6.

³¹ ANGAL, Fajvédelem 9.

és két további érveléssel támasztotta alá: a büntetőjog feladata akkor tekinthető megalapozottnak, ha a törvényben meghatározott, körül határolható érdeket éri a sérelem vagy a veszély; másrészt, ha ezt a sérelmet, vagy veszélyt olyan cselekmény okozta, amely tényálladákszerűen körülírható, és ennek megállapítása nem jár bizonyítási nehézségekkel.³² Az első feltételhez kapcsolódóan a „faj” fogalmának egyes külföldi és hazai szerzők általi megközelítésére tért ki.³³

Érdemes még egy magyar szerzőt kiemelni: Orsós Ferenc³⁴ „*Fajunk sorskérdései*” című, a *Nemzeti Figyelő* 1938-ban megjelent tanulmányára is hivatkozott Angyal Pál, amelyet rendkívül értékesnek minősített. Ebben a következő megállapítás szerepelt: „(...) a gének általában egységesen is gyengülhetnek a túlerőltetés folytán, úgy hagy, ha bárhogyan kombinálódnak is, az egymást követő generációkban kimagasló új kombinációkat, egyedeket nem termelnek.”³⁵ Angyal úgy vélte tehát, hogy a „faj” nem sorolható a szorosán vett jogtárgyak közé, ezért nem lehet véleménye szerint büntetőjogi védelemben részesíteni. Nem zárta ki ugyanakkor a jogvédelem egyéb eszközei igénybevétele a lehetőségét. A magyar viszonyok pedig szerinte eltérőek a némettől, tehát nem lehet ugyanazokat a büntetőjogi eszközöket használni, mint Németországban.

1943-ban „*A család büntetőjogi védelme*” címmel megjelent tanulmányában a III. zsidótörvényt, azaz az 1941. évi XV. törvénycikket úgy jellemezte, hogy az a család illetőleg a gyermekek egészségügyi érdekeit, valamint a „fajtisztaság” megővését szolgálja.³⁶ Röviden utalt a törvény főbb rendelkezéseire: így a házasságkötés előtti kötelező orvosi vizsgálatra, a házassági kölcsönre, a házasság megtámadására és felbontására, valamint a zsidó és nemzsidó házasságkötésének a tilalmára. Szó szerint idézte a törvény 15. szakaszát: „(...) az a zsidó, aki magyar honos tisztességes nemzsidó nővel házasságon kívül közösül, vagy aki magyar honos tisztességes nemzsidó nőt házasságon kívül nemi közösülés céljára a maga vagy más zsidó részére megszerez vagy megszerezni törekszik”, vétséget vagy minősítő körülmények esetén büntettet követett el. Ezen túl azonban nem kommentálta a jogtudós ezt a törvényt. A család védelmét szolgáló büntetőjogi rendelkezéseket, jogszabályokat úgy értékelte, hogy azok mind külön-külön, mind együttességükben rendkívül értékes alkotások. Úgy gondolta, hogy ezek a büntetőjogi szabályok hatékonyan visszaszorítottak több, a család és az ehhez tartozó erkölcsi, egészségügyi, „fajtisztasági”, gazdasági és egzisztenciális érdekeket sértő vagy veszélyeztető bűnös magatartást. Szükségesnek látta és sürgette Angyal a család büntetőjogi védelmével összefüggő büntetőjogi jogszabályokat egy újabb novellába foglalni. Ugyancsak 1943-ban kiadott büntetőjogi tankönyvének első kötetében utalt a büntetőjog kútfői (jogforrásai) között a melléktörvényekre (amelyek az alaptörvények rendelkezéseit egészítik ki, illetve módosítják), és példaként erre a 186 melléktörvény egyikeként az 1941. évi XV. tc-t hozta fel. Ugyanennek a

³² LEHOTAY, Beiträge 144–147.

³³ LEHOTAY, Beiträge 144–147.

³⁴ Orsós Ferenc magyar politológus, egyetemi tanár, tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. A Magyar Orvosok Országos Egyesületének (MONE) elnöke volt. Ez a bizottság az orvosi kamaráktól kapott dokumentumok alapján összeállította a zsidó orvosok listáját, és benyújtotta azt a Honvédelmi Minisztériumnak. 1941-ben Orsós a Felsőházban felszólalt a III. zsidótörvény javaslata mellett. 1944-ben kérvényezte Csiki Lászlóval, az Orvosi Kamara akkori elnökével együtt a Belügyminisztériumnál a közszolgálatban foglalkoztatott zsidó orvosok mielőbbi deportálását. Becslések szerint 2.500 orvost öltek meg ebben az akcióban, a magyarországi zsidó orvosok több mint felét. Orsóst 1945-ben kizárták a Magyar Tudományos Akadémiáról. Lásd: VÍZI E., Az Orsós-ügy 326–334.

³⁵ ANGAL, Fajvédelem 13.

³⁶ ANGAL, A család 9.

könyvnek a második kötetében ismét csak röviden tért ki erre a jogszabályra, valamint a II. zsidótörvény szabályainak az ismertetésére – kommentár nélkül. 1938-ban jelent meg erről az első cikke, ahol egyértelműen nemleges választ adott a kérdése: „*A fajnak jogi regulázása, s a fajvédelemnek büntetőjogi alátámasztása rendkívüli óvatosságra int, emennyiben egy-egy elhamarkodott, következményeiben kellően meg nem fontolt jogszabály életbehívása és végrehajtása több kárt okozhat az államnak, sőt a védelemben részesíteni kívánt fajnak, mint amennyi előny az ily védelemből fűződik.*” Ugyanakkor nem zárta ki a magánjogi és közigazgatási jogalkotás lehetőségét a fajvédelem területén, és ezzel mintegy elhárította a büntetőjogról ezt a felelősséget. A megalkotott magyar törvényeket vizsgálva azonban arra a következtetésre jutunk, hogy a jogalkotó nem követte, és feltehetőleg nem is értett egyet a professzor elméletével.

Finkey az 1843-as büntetőjogi javaslatokkal foglalkozó tanulmányában 1942-ben úgy vélte, hogy egy új Európa jön majd létre a háború után, amelyben fontos szerepe lesz a totális államszemléletnek, a „fajvédelemnek”, a vallási és erkölcsi érdekek fokozottabb védelmének. A „*belyesen értelmezett fajvédelemről*” írt, amely alatt a nemzeti tradíciók fokozottabb ápolását és a magyarság erősítését értette. Ezek – ahogyan fogalmaz – az „*egészséges eszmék és törekvések*” a Büntetőtörvénykönyv gyökeres átalakítását is jelentik majd.³⁷

A zsidótörvények korlátozó rendelkezéseinek megszegését a jogalkotó büntetéssel szankcionálta, és a bűncselekmények körét ennek megfelelően jelentősen kibővítették. A tanulmány következő része a zsidótörvények és a büntetőjog kapcsolatával foglalkozik.

3. A zsidótörvények büntetőjogi rendelkezései

3.1. A zsidótörvények Magyarországon (1920–1942)

Ha megnézzük az elfogadott magyar törvényeket, arra a következtetésre jutunk, hogy a törvényhozók nem követték *Angyal* professzor elméletét, és valószínűleg nem is értettek vele egyet. Magyarországon a zsidóság jogállását törvényi szinten szabályozták. A magyarországi zsidó lakosság jogfosztása elsősorban az 1938 és 1942 között hozott 21 zsidótörvény alapján ment végbe.

Ezeket megelőzte az 1920. évi XV. törvénycikk, amely a *Horthy*-korszak első antiszemita jogszabálya volt. Az ún. *numerus clausus* célja az volt, hogy a zsidó hallgatók magas számát a legrangosabb egyetemi karokon, ahol gyakran a hallgatói létszám harminc százalékát (30%) meghaladó arányban voltak jelen, az összlakosságon belüli arányukhoz mérten korlátozza.³⁸ Azzal az állítólagos céllal, hogy a trianoni békeszerződés után csökkentsék a magyar egyetemek túlszűfoltóságát, az egyetemi beiratkozást a „fajok” és nemzetiségek összlakosságon belüli arányához kötötték.³⁹ A zsidó kifejezést nem is találjuk meg a törvényben. A nemzetközi tiltakozások nyomán a jogszabályt 1928-ban módosították: törölték belőle a „faj” és a nemzetiség kifejezéseket, és ettől kezdve a szülők foglalkozása határozta meg, hogy ki kerülhetett be az egyetemre.

Hogyan értékelhetjük ezt a törvényt? Kétségtelenül zsidótörvény volt abban az értelemben, hogy jogkorlátozást tartalmazott. Azonban különbözött a *Horthy*-korszak második felében elfogadott törvényektől, amelyek a náci Németország hatását tükrözték. Ez az állítás azonban

³⁷ FINKEY, A XX. század 28.; HACKER, Az állameszmék hatása a büntetőjogra.

³⁸ PAKSY, The Implementation 100–106.

³⁹ PAKSY, The Implementation 104–106.

némileg ellentmondásos. A zsidótörvények tanulmányozása után elmondhatjuk, hogy a zsidótörvények fő vonalainak kidolgozásában jelentős szerepet játszottak a német eszmék, és a náci Németország rendelkezései szolgáltak mintául. A magyarországi körülmények azonban alapvetően eltértek a németországi helyzettől, ami tükröződött a törvényalkotásban és a jogszabályok végrehajtásában is.⁴⁰ Elmondható ugyanakkor az is, hogy a *numerus clausus* törvény teremtette meg a zsidóellenes jogalkotás ideológiai alapját a magyar jogban.⁴¹

A magyarországi jogalkotási folyamatok alapvetően 1938-tól kezdve változtak meg, bár egy 1935-ös törvénytervezetben már szerepelt egy „faji” szakasz,⁴² amely felekezeti hovatartozás szerint korlátozta volna az ügyvédi kamarák tagságát. Ezt követően az I. zsidótörvény 1938-ban vezette be ténylegesen a kötelező kamarai tagságot (sajtó és színház):⁴³ a kamara zsidónak minősülő tagjainak a száma nem haladhatta meg a kamara összes tagjának húsz százalékát. A húsz százalékos küszöböt az ügyvédi kamara, a mérnöki kamara és az orvosi kamara tagjai esetében is előírták.⁴⁴ A kamarák feladata lett a „keresztény erkölcs követelményeinek” érvényesítése és garantálása. A jogegyenlőség elvének az érvényesülése megszűnt, és zsidónak számított mindenki, aki az izraelita hitfelekezethez tartozott. Egy évvel később az 1939. május 5-i, a zsidóság köz- és gazdasági életben való korlátozásáról szóló törvény új meghatározást adott arról, hogy ki minősül zsidónak vallása és származás alapján (függetlenül zsidó vallásától, ha két nagyszülője izraelita volt). Ez a rasszista meghatározás 62.000 keresztény hitre tért zsidót érintett. Megtiltotta a zsidónak minősülőeknek, hogy honosítással vagy házasságkötéssel magyar állampolgárságot szerezzenek, gazdasági és állampolgári korlátozásokat vezetett be. A II. zsidótörvény tehát tiltások, korlátozások és az alapvető politikai és polgári jogoktól való megfosztások sokaságából állt.⁴⁵

1941. augusztus 2-án elfogadott III. zsidótörvény, amelye már a nürnbergi faji törvények mintájára készült, a zsidókat fajként definiálta. A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítését és módosítását, valamint az ezzel kapcsolatban „szükséges fajvédelmi rendelkezéseket” tartalmazta. A törvény büntetés terhe mellett megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti „vegyesházasság” kötését (14. §). A zsidó férfi és a nem zsidó nő közötti házasságon kívüli nemi kapcsolat szintén büntetendő volt (15. §). A házassági tilalom megszegésének magánjogi és büntetőjogi következményei voltak.⁴⁶

1942-ben az izraelita vallás elveszítette bevett jogállását,⁴⁷ és bevezették a kötelező munkaszolgálatot.⁴⁸ Kártérítésről is rendelkezett a jogalkotó, de ezt később törölték a törvényből. Az 1942. évi XV. törvénycikk a zsidók mezőgazdasági és erdészeti tulajdonáról szóló jogszabály 15. szakasza korlátozta a tulajdonhoz való jog tartalmát, és a tulajdontól való teljes jogfosztást célozta. A jogszabály legfontosabb pontjai a következők voltak: a földszerzés tilalma, a

⁴⁰ LEHOTAY, A jogszerűítés 30.

⁴¹ K. FARKAS, Jogok nélkül 23.

⁴² KOVÁCS M., Liberalizmus, radikalizmus 160.

⁴³ 1938. évi XV. törvénycikk a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról.

⁴⁴ LEHOTAY, A jogszerűítés 30–35.

⁴⁵ LEHOTAY, A jogszerűítés 40–49.

⁴⁶ LEHOTAY, A jogszerűítés 64–73.

⁴⁷ 1942. évi VIII. törvénycikk az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról.

⁴⁸ 1942. évi XIV. törvénycikk a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk, valamint az 1914–1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről szóló 1938. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről.

koncessziókat, bérleteket és a fahasználati jogokat korlátozó rendelkezések. A zsidók nem szerezhettek mezőgazdasági és erdészeti tulajdont, és nem szerezhettek tulajdont kis- és nagyközségekben. A törvény kötelezte a zsidókat tulajdonuk átruházására. A törvény által elkobzott vagyonért – elvileg – „kártérítést” fizettek.⁴⁹

A törvényi jogkorlátozást, amely további területeket (vallás, földtulajdon, tagságok, kamarák, nemzeti érzelm, választójog) is érintett, széleskörű rendeleti szintű szabályozás követte. Randolph L. Braham az 1938. és 1939. évi antiszemita törvényhozást a „III. Birodalom” iránti szimbolikus hálaként határozta meg,⁵⁰ míg a kormány (nehezen érthető módon) úgy vélekedett, hogy a zsidótörvények jelentik a legjobb garanciát az antiszemitizmus és az intolerancia ellen.⁵¹

Hogyan értékelte a náci Németország a magyar törvényeket? Az 1942. októberi berlini jegyzék szerint: Magyarország „(...) még nagyon messze van attól, hogy németországi és más országokban elért eredményekkel lépést tudjon tartani (...) Német felfogás szerint a következő intézkedések foganatosítását tartjuk elengedhetetlennek: (...) Minden zsidót azonnal meg kell jelölni, megkönnyítve ezzel a megfelelő kormányzati intézkedéseket, ekképp biztosítva a néptől való egyértelmű elhatárolódás lehetőségét. Elő kell készíteni a zsidók kitelepítését és keletre való szállítását. A birodalmi kormány reméli, hogy a magyar kormányzat ezúttal megértést tanúsít Németország nyomatékos érdeklődése iránt, mellyel a szükséges intézkedések meghozatalát várja.”⁵² Magyar - ország német megszállásának egyik fő okaként jelölték meg a németek, hogy a magyar kormány „elszabotálta a zsidókérdés végleges megoldását.”⁵³

A német szakirodalomból némileg más értékelés rajzolódik ki: „1942 előtt nem volt diplomáciai nyomás a Német Birodalom részéről Magyarországra a 'zsidókérdésben', bár a Birodalom támogatta a magyar jobboldalt és aktív propagandát folytatott. Az 1938 és 1941 közötti antiszemita törvényhozást nem a németek kényszerítették a magyar kormányra. Egyrészt Magyarország akkori külpolitikai helyzetét tükrözte, amelyet nagyrészt a Harmadik Birodalom határozott meg, másrészt a magyar antiszemitizmus és a magyar jobboldal által a kormányra gyakorolt nyomás is meghatározó tényező volt. A 'magyarországi zsidókérdés' gyakorlatilag nem játszott szerepet az akkori napi politikában.”⁵⁴ Érdemes végül azt is megjegyezni, hogy a magyar kutatók feltételezik, hogy Magyarország megszállásának egyik fő oka a németek részéről az volt, hogy a magyar kormány „szabotálta a zsidókérdés végső megoldását.”⁵⁴

A zsidótörvények korlátozó rendelkezéseinek megsértését a jogalkotó a büntetőjog eszközeivel szankcionálta. A tanulmány következő része ezzel a témával foglalkozik.

3.2. A büntetőjog szerepe a jogfosztásban

E fejezet mottójaként idézhetnénk Bölöny József szavait, aki szerint „A köztisztviselőnek az a kötelessége, hogy a fennálló törvényt végrehajtsa. Hogy jó-e vagy rossz ez a törvény, az nem reá tartozik, rá csak az tartozik, hogy milyen törvény van érvényben, és hogy azt hajtsa végre. Ha mindenki maga oldja meg a harmadik zsidótörvényt,

⁴⁹ LEHOTAY, A jogszűkítés 55–58.

⁵⁰ BRAHAM, The Politics 200.

⁵¹ BRAHAM – MILLER, The Nazis' last victims 35.

⁵² KISZELY, Mondd el fiaidnak! 97.

⁵³ GANZENMÜLLER, Die Motivation zur Vernichtung.

⁵⁴ KISZELY, Mondd el fiaidnak! 97.

*mégpedig úgy, ahogyan elképzeeli, az nem bürokrácia, hanem anarchia.*⁵⁵ Ennek a szemléletnek megfelelően a bűncselekmények körét jelentősen kibővítették a zsidótörvényekbe ütköző cselekmények körével.

Az I. zsidótörvény 10. szakasza minisztériumot hatalmazta fel arra, hogy a jogszabály által előírt adatszolgáltatási kötelezettség megszegését vagy kijátszását kihágásnak minősítse.⁵⁶ A kihágás büntetésére pedig az 1931. évi XXVI. törvénycikk alkalmazását írta elő, amely szerint a kihágás büntetése két hónapig terjedő elzárás vagy pénzbüntetés lehetett. Az 1938. évi XV. törvénycikkben foglalt utasításnak megfelelően a 4350/1938. számú ME rendelet 23. szakasza egészítette ki a büntetőjogi rendelkezéseket. Kihágás miatt két hónapig terjedő elzárással, vagy pénzbüntetéssel rendelte büntetni azt munkaadót és azt a munkavállalót is, aki a törvényben foglalt bejelentési kötelezettséget megszegte vagy a rendelkezéseket kijátszotta. A rendelet a kihágással kapcsolatos eljárás lefolytatására hatáskörrel rendelkező hatóságokat is kijelölte.⁵⁷ Az eljárás végén hozott véghatározatot a rendelet alapján a kormánybiztosnak is továbbítani kellett. Ugyanez a rendelet terjedelmes utasítást tartalmazott a törvényben rögzített adatszolgáltatás végrehajtásával kapcsolatban, amelyben külön figyelmeztetést fogalmazott meg minden egyes lapon a valóságnak meg nem felelő adatszolgáltatással összefüggő „büntető megtorlásról”.⁵⁸ További tényállásokkal egészítette ki a törvényt a 4960/1938. számú ME rendelet is, amely kiterjesztette a fentebb ismertetett alacsonyabb szintű jogszabály büntetőjogi rendelkezéseit időszaki lap szerkesztőjére, állandó munkaviszonyban álló munkatársára, a kiadóhivatali személyzet vagy a szerkesztőségi segédszemélyzet tagjára, továbbá a lapvállalat tulajdonosára. A honvédelmi törvényben biztosított kivételes hatalom hatálybalépését külön rendelet határozta meg, amely kimondta, hogy a kivételes hatalom igénybevételére 1939. szeptember 2. napjától volt lehetőség.

A jogszabály végrehajtásával összefüggésben is több rendelet született, amely meghatározta a közérdekű munkaszolgálat, a légoltalmi rendelkezésekkel,⁵⁹ a személyes bejelentések és a honvédelmi kötelezettség nyilvántartásával⁶⁰ kapcsolatos kihágások körét.⁶¹

A II. zsidótörvény (1939) 25-29. szakaszai tartalmazták a büntetőjogi rendelkezéseket, amelyek vonatkoztak mind a zsidónak, mind a nemzsidónak minősülő személyekre is. A zsidónak minősülő személyek tiltott alkalmazása kihágást valósított meg. Vétségnek minősült a hatósági figyelmeztetés ellenére fondorlattal megtevesztés az időszaki lapnál, valamint a színháznál való alkalmazás esetén. Büntetni rendelte a jogszabály azt a nemzsidó személyt, aki időszaki lap munkatársaként zsidó személyt alkalmazott, és a zsidó személyt is, amennyiben ezt az állást elfogadta. Vétségnek minősült és egy évig terjedő fogházzal rendelte büntetni a jogszabály azt a személyt, aki adatszolgáltatási kötelezettségének a hatóság figyelmeztetése ellenére nem tett eleget, azt, akit kihágás miatt már megbüntettek az adatszolgáltatási kötelezettség elmulasztása miatt, aki a hatóságot fondorlattal megtevesztette vagy megtevesztetni törekedett a törvény végrehajtása során. Új bűncselekményi kategóriát jelentett a strómanság, tehát az, ha nemzsidó személy a maga neve

⁵⁵ BÖLÖNY, A magyar közjog 147.

⁵⁶ LEHOTAY, A jogszűkítés 98–99.

⁵⁷ A kihágás miatt az eljárás lefolytatására a közigazgatási hatóságnak, a rendőrség működési területén pedig a rendőrségnek biztosított a rendelet hatáskört.

⁵⁸ 4350/1938. számú ME rendelet. Tájékoztató a kérdőpontok kitöltéséhez.

⁵⁹ 88000/1939. számú HM eln. rendelet 50. §.

⁶⁰ 380000/1941. számú ME rendelet.

⁶¹ 5070/1939. számú ME rendelet 10. §.

alatt zsidó személy számára hatósági engedélytől függő jogosítványt a rendelkezések kijátszásával szerzett meg. A törvény azt is kimondta, ha a fentebb meghatározott bűncselekmények miatt való elítélés esetén el kellett rendelni az ítélet hírlapban való közzétételét, amelynek költségeit az elítéltnak kellett állnia. A II. zsidótörvényt kiegészítő alaprendelet, a 7720/1939. ME számú rendelet is megfogalmazta az adatszolgáltatási kötelezettség megszegésének büntetőjogi jogkövetkezményeit. A büntetőjog területén a II. zsidótörvényben szabályozott kihágásokra vonatkozó büntetőlap kiállítását rendelte el az igazságügyi miniszter azon az alapon, hogy vajon nem minősült-e az elkövetett cselekmény vétségnek. A büntetőlap kiállítására az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal volt jogosult.⁶²

Az 1940. évi VI. törvénycikk – amely még a III. zsidótörvény hatályba lépését megelőzően készült el – a nemi betegséggel megfertőztetést testi sértésnek minősítette, amelyet, ha a házastárs sérelmére követtek el, akkor súlyos testi sértést valósítottak meg. Kihágásnak minősítette a jogszabály azt is, ha a nemi betegségben szenvedő személy nem gyógykezelte magát.⁶³

A III. zsidótörvény⁶⁴ megtiltotta a zsidók és nemzsidók közötti házasságkötést. A tilalom ellenére létrejött házasságot érvényesnek, de büntetendőnek tekintette. Tiltotta továbbá a zsidó és nemzsidó közötti házasságon kívüli nemi kapcsolatot is, amelynek az alapesete vétségnek minősült. A bűncselekmény minősített esetei büntettet valósítottak meg: így az erőszakkal, a fenyegetéssel, a csalárdsággal történő elkövetés, továbbá, ha hozzátartozó, 24 éven aluli nő sérelmére, vagy visszaesésben követtek el a cselekményt. A nemi kapcsolatra vonatkozó magánjogi és közigazgatási jogi „fajvédelmi” rendelkezések megsértését kriminalizálta tehát a jogalkotó, és számos büntetőjogi jogkövetkezményt alkalmazott. A törvény büntetőjogi jogkövetkezményei között szerepelt, hogy azt a magyar honos zsidónak nem minősülő személyt, aki zsidóval, és azt a magyar honos zsidó személyt, aki nemzsidóval kötött házasságot a tilalom ellenére, büntett miatt öt évig terjedő börtönnel, hivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésével lehetett büntetni. Ugyanezekkel a szankciókkal rendelte büntetni a törvény azt a polgári tisztviselőt is, aki a házassági akadály fennállása esetén szándékosan működött közre a házasság megkötésében. Ha ezt a cselekményét a polgári tisztviselő gondatlanságból követte el, akkor vétség miatt három hónap fogházra lehetett ítélni. A zsidók és nemzsidók közötti házasságon kívüli nemi kapcsolat tilalmát megszegők vétség miatt három évig terjedő fogházzal voltak büntetendők.⁶⁵

A honvédelmi törvényt kiegészítő jogszabály, az 1942. évi XIV. törvénycikk már egyértelműen diszkriminatív rendelkezéseket tartalmazott. Bővítette a jogszabály a bűncselekmények körét, így például a behívó paranccsal szembeni engedetlenség vétséget valósított meg, ahogy az engedetlenségre való csábítást is büntetni rendelte a törvény. A mező- és az erdőgazdasági ingatlanokkal összefüggésben az 1942. évi XV. törvénycikk, tehát a IV. zsidótörvény is tartalmazott büntetőjogi rendelkezéseket. Így a jogszabályban rögzített adatszolgáltatási kötelezettség megszegése kihágást valósított meg. Vétségnek minősült azonban az ingatlanokra

⁶² 72.800./1941.számú IM rendelet a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. 4. törvénycikk 25. szakasza alá eső kihágások esetében büntetőlap kiállításáról és az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivaltól értesítés kéréséről.

⁶³ LEHOTAY, A jogszerűítés 99.

⁶⁴ 1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

⁶⁵ LEHOTAY, A jogszerűítés 100.

vonatkozó kezelési és gondozási kötelezettség megszegése. Ez alapján az ingatlan tulajdonosa, hasznélvezője vagy hasznbérője amennyiben nem tett eleget az előbb említett kötelezettségének és ezzel a termelés csökkenését vagy egyéb kárt okozott, akkor a hűtlen kezelés tényállását valósította meg. Ilyen esetben a törvény értelmében a büntetőeljárás hivatalból indult. A zsidótörvényekben rögzített tényállások kihágást vagy vétséget valósítottak meg jelentős részben. A büntetőjogi rendelkezések ezekben a jogszabályokban nemcsak a zsidónak minősülő személyeket rendelték büntetni, hanem a zsidónak nem minősülő orvost, munkáltatót, tisztviselőt is. A leggyakoribb bűncselekmény a zsidótörvényekkel összefüggésben a II. zsidótörvényben meghatározott strómanság és a III. zsidótörvény szerinti fajgyalázás vétsége volt.

A zsidótörvényekben ütköző bűncselekményekkel kapcsolatban a csendőrség számára készült kézikönyv szerzői eltekintettek a zsidótörvények által szabályozott bűncselekmények részletes ismertetésétől, és azt az utasítást írták elő a csendőr számára, hogy ilyen bűncselekmény gyanúja esetén a „szerezett értesülését vagy az őrsön tett panaszfeljelentést” érdemleges nyomozás nélkül továbbítsa az ügyészségnek.⁶⁶ Ezt pedig azzal indokolták, hogy ezeknek a bűncselekményeknek a nyomozása „rendkívül szövevényes” és meghaladja a csendőr hatáskörét.⁶⁷

Magyarország német megszállása aztán egyik napról a másikra megváltoztatta a magyar zsidók helyzetét,⁶⁸ akiknek addig nem volt közvetlen életveszélyben az élete, még ha a zsidótörvények és a szélsőjobboldal állandó támadásai meg is keserítették azt.⁶⁹ A bíróságok zsidótörvényekkel kapcsolatos joggyakorlata sem hagyható figyelmen kívül a téma vizsgálatakor. Hogyan ültették át a jogfosztást a joggyakorlatba? Erre a kérdésre keresi a választ a tanulmány harmadik része.

4. A Magyar Királyi Kúria és a Miskolci Királyi Törvényszék előtt zajló büntetőper

Milyen bűncselekmények miatt indultak eljárások? A büntetőper között megtalálhatóak a szokásos bűncselekmények miatt zajló per, így a lopás, a gyújtogatás, az okirathamisítás, az izgatás szerepelt vádként a dokumentumokban. A legnagyobb számban a vagyon elleni bűncselekményeket találjuk. Ez azzal magyarázható, hogy az ellátási nehézségek növekedése és az áruhiány miatt jelentősen megnőtt a lopások száma. Az ügyészségek utasítást kaptak, hogy ezeknél a cselekményeknél mindig a szigorúbb álláspontot képviseljék, és ennek figyelembevételével folytassák le a nyomozást és lássák el a vád képviseletét. Jelentős többletfeladatot jelentettek a Miskolci Királyi Törvényszék számára is az új, addig ismeretlen bűncselekmények miatt indított ügyekben való eljárások, így például a nemzetgyalázás, kormányzósértés, honvédelem elleni izgatás, fegyveres erő elleni izgatás, izgató nyomtatványok terjesztése, állam és társadalom elleni vétség,

⁶⁶ A náci Németországban az alapvető szabadságjogok hatályon kívül helyezését követően a rendőrség ügyési intézkedés nélkül védőőrizetbe vehetett kétes elemeket. A védőőrizet nem minősült hivatalosan büntetésnek, hanem az állam ellenségeinek a kiiktatását szolgáló megelőző intézkedésként magyarázták. A rendőrség munkáját bizonyítja, hogy egy félév elteltével több, mint huszonhatezer politikai ellenfél került „védőőrizetbe”. Ezt a megelőző intézkedést kezdetben a börtönökben és a fogházakban alkalmazták, majd Himmler 1933 tavaszán felállította Dachauban az első koncentrációs tábor. KISZELY, Mondd el fíadnak...! 7.

⁶⁷ MISKOLCZY- PINCZÉS, A magyar büntetőjog 1139.

⁶⁸ MISKOLCZY- PINCZÉS, A magyar büntetőjog 1139.

⁶⁹ GYURGYÁK, A zsidókérdés 173.

valótlanhír-terjesztés, tiltott sajtótermék terjesztése, nemzet megbecsülése elleni vétség miatt indított pereket is.

A bűncselekmények közül témánk szempontjából azok a legfontosabbak, amelyekben zsidónak tekintett személyek szerepelnek elkövetőként, sértettként vagy tanúként. Hogyan ítélkezett a bíróság ezekben az esetekben? Vagyis találunk-e példát olyan eljárásra, ahol a vádlott zsidónak minősülő személy volt, tehát rá a zsidótörvények vonatkoznak, de a Miskolci Királyi Törvényszék mégis felmentő ítéletet hozott? A joggyakorlatot a II. zsidótörvény kijátszása és a fajgyalázás tényállása alapján mutatom be. Összesen 85 ügyet elemeztem, amelyek a Magyar Királyi Kúria előtt voltak folyamatban.⁷⁰ 1938 és 1944 között 3.279 eljárás folyt a Miskolci Királyi Ügyészségen, amelyekből mindössze 23 olyan volt, amely a zsidótörvényekkel függött össze. Ebből a 23 eljárásból csak 7 jutott el a bírósági szakaszba.⁷¹

4.1. A strómanság, avagy a zsidótörvény kijátszásának módja

A II. zsidótörvény kijátszásáról egy 1942-ben keletkezett dokumentum szerint a zsidótörvényeket, „*ahol csak lehet, kijátszák, a kijátszás fölött pedig szemet hunynak, a törvény állítólagos célját (!) – a zsidók kitiltását a nemzet életének legfontosabb szféráiból – még megközelítőleg sem éri el.*”⁷² A strómanság, vagy másképpen a színleges iparúzés a gazdasági bűncselekmények közé tartozott, amelynek célja a stróman vagy „*szalmaember*” beállításával⁷³ a II. zsidótörvény 14. szakaszában foglalt rendelkezés kijátszása volt.

A büntetőeljárást első fokon a királyi törvényszék folytatta le. Ha nem zsidónak minősülő személyek követték el ezt a cselekményt, akkor az nem számított bűncselekménynek. A Kúria a döntéseiben több esetben az alsóbb fokú bíróságoktól eltérő jogi álláspontot képviselt. Kik voltak az elkövetők? A strómanság vétségének elkövetéséhez legalább két személy közreműködésére volt szükség. A vádlottak egyik csoportját általában olyan iparúzési jogától megfosztott zsidónak minősülő személyek alkották, akik hatósági engedélytől függő jogosítványt, iparigazolványt szereztek olyan személyektől, akik erre jogosultsággal rendelkeztek, vagy kereskedelmi társaságok zsidónak minősülő tulajdonosai, részvényesei, irányítói voltak, akik a törvény korlátozó rendelkezései alapján nem láthatták volna el ezeket a funkciókat. A strómanság megvalósulásában legalább egy zsidónak nem minősülő személy vett részt, aki az előbb felsorolt jogosítványok vagy funkciók valamelyikével rendelkezett.

A Kúria elsőként vizsgálata a zsidó és nemzsidó fél helyzetét, foglalkozását és vagyoni állapotát a köztük lévő viszonyt megelőző időszakban. Másrészt az a körülmény is döntő fontossággal bírt, hogy az adott vállalatban kit illetett meg a rendelkezés joga. Amennyiben „sikerült” bizonyítani, hogy a zsidó felet, akkor egyértelmű volt a strómanság megállapítása. Hogyan

⁷⁰ MNL. K 583. Egyesített Kúria, általános iratok 183.

⁷¹ MNL BAZML VII. 51/b. A Miskolci Királyi Törvényszék dokumentumai.

⁷² A lejegyzés C. A. Macartney brit történész tollából származik, aki a magyar ügyek szakértője volt, és a *Foreign Office*-nél dolgozott. Lásd: KATZBURG, Zsidópolitika 148.

⁷³ LEHOTAY, A jogsűkítés 197.

lehetett elkövetni a bűncselekményt? Gyakran egy névleges kereskedelmi társaságot hoztak létre. Ebben az esetben színlelt üzleti szerződést kötöttek.⁷⁴

Az ilyen megállapodást azonban a törvény tiltotta, vagyis a szerződés is tiltott szerződésnek minősült. Egy konkrét esetben az alperesek tanúkkal kötöttek adásvételi szerződést ügyvéd jelenlétében. A Kúria megállapította, hogy a szerződő felek a szerződést nyilvánosan és nem titokban kötötték. Így ez a magánjellegű szerződés teljes mértékben megfelelt az előírásoknak.⁷⁵ Milyen döntéseket hoztak a bíróságok? Marasztaló és felmentő ítéleteket egyaránt hoztak a bíróságok a zsidótörvény kijátszásával kapcsolatban. Milyen körülmények alapozták meg ezeket a döntéseket? Milyen büntetéseket szabtak ki a bíróságok marasztaló ítélet esetén? Felmentő ítélet született arra hivatkozással, hogy a vádlott személyt, mint értelmiségi munkakörben alkalmazott zsidót a munkáltató megfelelően bejelentette, és ő maga nem volt a korlátolt felelősségű társaság tagja, tehát a hatósági engedélyt nem a maga, hanem a társaság számára szerezte meg. Ez a magatartás tehát csak abban az esetben képezett volna bűncselekményt, ha a vádlott az engedélyt a maga részére szerezte volna meg.⁷⁶

Marasztaló ítélet született abban a perben is, amely *T. Jolán* és társa ellen indult 1940-ben a zsidótörvény fondorlatos kijátszására irányuló vétség miatt.⁷⁷ A vád szerint *T. Jolán* – 62 éves, elvált, római katolikus vallású, írni-olvasni tudó, vagyonos illatszertáros magyar állampolgár – és *D. Géza* – 39 éves, ungvári, izraelita vallású, családos, írni-olvasni tudó gyógyszerész – követték el bűncselekményt azzal, hogy *D. Géza* az egyéni drogéria kereskedői jogosítványát elvesztette, és ezért megegyeztek abban, hogy *T. Jolán* szerzi meg a szükséges iparigazolványt. *T. Jolán* meg is kapta azt. A vádlottak azzal védekeztek, hogy adásvételi szerződésük megkötése nem színleges, hanem a valóságnak megfelelő volt. A törvényszék a szerződés színleges voltát azzal támasztotta alá, hogy nem készült az árukészletről leltár, és annak értékét csak becsléssel állapították meg. Így álláspontja szerint a szóbeli szerződés nem a tulajdonjog átruházására, hanem a hatóság megtévesztésére és a zsidótörvény kijátszására irányult. Több enyhítő körülményt is figyelembe vett a bíróság. Így *T. Jolán* esetében a büntetlen előélet, a magas életkorát, és azt, hogy szűkös anyagi helyzetben lévő néhai öccse özvegyének és három kiskorú gyermekének az eltartása, megélhetésének biztosítása, tehát szociális szempontok érdekében követte el a bűncselekményt. *D. Géza* esetén enyhítő körülményként vette figyelembe a bíróság a büntetlen előélet és a családos állapota mellett azt a körülményt is, hogy elvesztett iparigazolványa miatt így próbált a családja megélhetéséről gondoskodni. Ezzel tehát a bíróság elismerte a korlátozó rendelkezések negatív hatásait az érintett személyekre, és az említett körülmény enyhítő körülményként való figyelembevételével próbálta csökkenteni a család terheit. Egyetlen súlyosító körülmény merült fel a vádlottak esetében, mégpedig az, hogy cselekményük a közérdeket súlyosan megsértette. A törvényszék a vádlottakat bűnösnek mondta ki, és 800 pengő pénzbüntetést szabott ki. A pénzbüntetés mértékét az ítélőtábla 400 pengőre csökkentette, amelyet az enyhítő körülmények nyomatékosabb figyelembevételével indokolt. A debreceni ítélőtábla 1941 tavaszán hozott ítélete ellen a védő semmisségi panaszt, és a közvádló, valamint a vádlottak is fellebbezést nyújtottak be a Kúriához. A legfelsőbb bírói fórum

⁷⁴ NAGY, A zsidótörvény 31.

⁷⁵ NAGY, A zsidótörvény 9.

⁷⁶ BODA-VINCENTI, A Jogi Hírlap 43.

⁷⁷ MNL K 583. 64. I. 1529/1941. 9. sz. Lásd hozzá: LEHOTAY, A jogszűkítés 199.

a védő semmisségi panaszát elutasította, míg az ítéletábla ítéletének a büntetés mértéke felől rendelkező részét megsemmisítette és az elsőfokú bíróság ítéletének vonatkozó részét hatályába visszahelyezte.

Ezeknek a zsidótörvény kijátszásával kapcsolatban lezajlott pernek a vizsgálata alapján is megállapítható, hogy a Kúria kiegészítette és pontosította az alsóbb bíróságok ítéletét, és ennek megfelelően változtatta meg azt. Gyakori volt, hogy mind a vádló, mind a vádlottak éltek a fellebbezés lehetőségével a zsidótörvény kijátszásával kapcsolatos perekben, ahogy ezekben az esetekben is sor került erre.⁷⁸ Több példa volt arra is, hogy az alsó fokon eljáró bíróságok felmentő ítéletét a Kúria nem fogadta el, és marasztaló ítéletet hozott végül, vagy a marasztaló ítéletben foglalt pénzbüntetés mértékét emelte fel.

4.2. A III. zsidótörvény értelmezése a büntetőbíróságok előtt: a fajgyalázási perekről

A zsidótörvényekkel kapcsolatos perek meghatározó, talán legnagyobb körét jelentették az 1941. évi XV. törvénycikk 15. szakasza alapján indított fajgyalázási perek Magyarországon. *Pelle János* „*A gyűlölet vetése*” című könyvében rögzítette, hogy számos ilyen bírói eljárás lefolytatására került sor Magyarországon, de szinte kizárólag a legszegényebb és legelesettebb emberek voltak a törvényi szigor áldozatai.⁷⁹

Mint már említettük, a III. zsidótörvény megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságot, ugyanakkor a tilalom ellenére kötött házasságokat érvényesnek, de büntetendőnek tekintette. Ugyancsak tiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságon kívüli szexuális kapcsolatot, ez alapesetben bűncselekménynek minősült. Négy tulajdonság kellett ahhoz, hogy valaki fajgyalázás sértettjévé váljon, amelyek a következők voltak: a sértett csak magyar állampolgárságú, nemzsidó, tisztességes nő lehetett. Az állampolgárság mellett a bíróságnak figyelembe kellett vennie a nemzsidó származást is, vagyis azt, hogy az áldozat nagyszülei közül egyikük sem, vagy csak az egyikük született izraelita vallásúnak. A tisztességestelen nő fogalmát nem a törvény, hanem a közfelfogás és az ítélkezési gyakorlat határozta meg. A tisztességes nő fogalmát a jogszabály pontosan meghatározta: a tisztességes nő olyan nő, aki képes részt venni a társadalomban.

A Kúria rögzítette végül a fogalmat. Így tisztességtelen nőnek minősült általában az, aki ellenszolgáltatásért bárkivel válogatás nélkül hajlandó volt közöszlenni, továbbá, aki köztudomásszerűen erkölcstelen keresetforrásból élt, vagyis tiltott találkahelyet tartott fenn, akiről olyan vélemény terjedt el, hogy fajtalankodásra kapható volt.⁸⁰ A tisztességtelen nő fogalmába tartozónak tekintették továbbá azt a nőt, aki feslett életmódot folytatott, a titkos kéjelgésből élt és a hivatásos kéjné. A hivatásos kéjnéket az erkölcsrendészet tartotta nyilván, és ún. bárcával rendelkeztek. A tisztességtelen nő fogalmába tartozónak tekintették a bordélyházban⁸¹ és hasonló üzletben alkalmazott nőt is abban az esetben is, ha szobalányként, kiszolgáló személyként, valamint

⁷⁸ LEHOTAY, A jogszerűítés 199.

⁷⁹ PELLE, A gyűlölet 185.

⁸⁰ MNL K583. B.I. 516/16/1943. sz.

⁸¹ SZABÓ – ZABORETZKY, A zsidók és nemzsidók 25.

szakácsnőként dolgozott a bordélyházban.⁸² Állást foglalt a Kúria abban a kérdésben is, amikor a nő volt a kezdeményező fél, aki az utcán ismerkedett férfiakkal, és első alkalommal hajlandó volt szállodába menni velük nemi közösülés céljából. Ebben az esetben a Kúria tisztességtelennek minősítette a nőt, az alsóbb bíróságok fajgyalázási perben kimondott marasztaló ítéletét megváltoztatta, és felmentő ítéletet hozott.⁸³

Eleinte tehát tágan és eltérően értelmezték az első fokon eljáró bíróságok a sértett fogalmát is. Ezt a Kúria később nem fogadta el. Érvelése szerint a fajvédelmi törvény 15. szakaszának első bekezdésében foglalt vétségek nem a női szemérmes és a nemi erkölcsöt védtek, mint a Büntetőtörvénykönyv szemérmes elleni bűncselekményeket szabályozó fejezete, hanem a fajtisztaságot, illetve „*a magyar fajnak a zsidó vérről való keveredéstől megóvását*” szolgálták. A Kúria megítélése szerint tehát a jogsérelem ezekben az esetekben nem a bűncselekményben résztvevő nőt, hanem az „*államfenntartó magyar fajt*” érte.

Az elkövetők megítélése ennél egyszerűbb volt. Csak zsidó személy követhetett el fajgyalázást. A magyar állampolgárság nem volt feltétel. A nemzési képtelenség azonban enyhítő körülménynek minősült. A bíróság azzal érvelt, hogy a „faji tisztaság” mint védendő érték ekkor nem került veszélybe. A nemi közösülésnek házasságon kívül kellett történnie. A fajgyalázást csak szándékosan lehetett elkövetni, azaz az elkövetőnek tisztában kellett lennie azzal, hogy a bűncselekmény egy nem zsidó tisztességes nő ellen követi el.

A tisztességes magyar nőt akkor sem büntették, ha beleegyezett a közösülésbe. Szigorúbban büntették, ha a bűncselekményt erőszakkal, fenyegetéssel vagy csalással követték el, ha rokon vagy 24 év alatti nő ellen irányult, vagy ha visszaeső elkövetőről volt szó. Súlyosító körülménynek tekintették a csalárdságot, vagyis a valóság tudatos elhallgatását, az erkölcsi kár okozását, „*az erkölcsi romlásba*” vitelt, a nős vádlott tettét, és ezzel összefüggésben a feleség elhagyását, egyes esetekben a nagy korkülönbséget, a lány fiatal korát.

A tényállás szerint a 28 éves nyomdászsegédként dolgozó, izraelita vallású, vagyontalan, magyar állampolgár *S. Miksa* 1930-ban ismerte meg *Cs. Erzsébet* római katolikus vallású, magyar honos, tisztességű nőt egy bálon.⁸⁴ 1935-ben jegyezte el, majd 1940-ben közös háztartásra lépett vele. A fajvédelmi törvény rendelkezéseit ismerte a vádlott, azonban ténybeli beismerése ellenére a bűnösségét nem ismerte el.⁸⁵ Védekezését arra építette, hogy *Cs. Erzsébet* feleségül szerette volna venni, de a körülmények változása miatt erre nem került sor. A bíróság ezt nem fogadta el, mint bűnösséget kizáró tényezőt, azonban enyhítő körülményként figyelembe vette. Érdekessége ennek a pernek az is, hogy a védő semmisségi panaszt jelentett be a Kúriához, amelyben arra hivatkozott, hogy a vádlott cselekménye a különleges munkásszáznál teljesített szolgálata miatt közkegyelem alá esett. A Kúria ezt azzal utasította el, hogy kegyelemben csak olyan személyeket lehetett részesíteni, akik hadművelleti területen bátor magatartást tanúsítottak, vagy ugyanott szerzett sebesülés következtében hadirokkanttá váltak.

Súlyosító körülményként értékelte konkrét perben a bíróság azt, hogy a vádlott a cselekményéhez törvényes házasságban élő több gyermekes anyát vett igénybe, és ezzel

⁸² LUSICZA, A házassági jogról 47.

⁸³ JOSEFOVITS, Fajgyalázás 3.

⁸⁴ MNL K 583. 69. 1152/13./1943. sz.

⁸⁵ NAGY, A fajvédelem 487–532.

veszélyeztette a sértett békés családi életét.⁸⁶ Ebben a perben a vádlottat, G. Nándor orosz állampolgárt a törvényszék háromhavi fogházra ítélte, és egy évi hivatalvesztésre, valamint politikai jogai gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére. A tényállás szerint a zsidónak minősülő vádlott a magyar honos, tisztességes, nemzsidó sértettel 1942. május 4-én házasságon kívül nemileg közösült. A másodfokú bíróság a fogházbüntetés tartamát öt hónapi fogházra emelte fel.⁸⁷

A korabeli értelmezés szerint a törvény nem a közös háztartásban való együttélést tiltotta, hanem a zsidó férfi és a keresztény nő közötti szexuális kapcsolatot.⁸⁸ A törvény által meghatározott keretek között a bíróságok „szabadon” ítélezhettek. Az iratokban egy hónaptól több évig terjedő börtönbüntetések is szerepelnek.

A Miskolci Királyi Törvényszék dossziéjában 141 büntetőeljárást találhatók. Azonban ebből csak néhány (4) fajgyalázással kapcsolatos ügyet találtam. Nagy Sándor egyrészt megállapította, hogy a történészek túlnyomó többsége egyetért abban, hogy a III. zsidótörvény 15. szakaszát, amely a házasságon kívüli zsidó-keresztény szexuális kapcsolatra, fajgyalázásra utal, a gyakorlatban nem, vagy csak elszigetelt esetekben alkalmazták, másrészt azonban arra is rámutatott, hogy – mint fogalmaz – „a kép sokkal összetettebb és mindenképpen árnyaltabb”.⁸⁹ Véleménye szerint különbség van a büntető igazságszolgáltatás különböző szintjeinek működését, ügyfélforgalmát bemutató adatok között a városban és vidéken. Míg vidéken ritkán indult büntetőeljárás fajgyalázás miatt, addig Budapesten (ahol a zsidó lakosság kétharmada élt) nagy számban fordultak elő ilyen esetek.

Erről tanúskodik a következő levéltári dokumentum: „A napilapokban minden nap lehet olvasni, hogy itt és ott is fajgyalázásért zsidót ítél el a bíróság, itt Miskolcon ilyen fajgyalázási eset nyomozásáról, illetve kiderítéséről olvasni még nem lehetett. Pedig itt is van. Kérem a rendőr nyomozó urakat Vörösmarty út 65 szám alatti lakás (szuterin) pincébe egy zsidó ember él ott egy keresztén lánnyal már figyelmeztetve volt, hogy hagyjon fel a dolgaival, mert az ő eljárása helytelen, és az büntetést von maga után.”⁹⁰

A W. Tibor ellen fajgyalázás miatt indult eljárás bírósági szakba jutott. A per első fokon a Miskolci Királyi Törvényszéken, majd másodfokon a kassai ítélőtáblán zajlott.⁹¹ Az ítélőtábla nem nyilvános főtárgyaláson megváltoztatta az elsőfokú bíróság ítéletét (amely 500 forint pénzbüntetésre, egy évi hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának a felfüggesztésére ítélte), és felmentő ítéletet hozott. A tényállás lényege, hogy a sértett és a vádlott egymást gyermekkoruk óta ismerték, jó barátságban voltak egymással, és egy fürdőhelyen egymás melletti nyugágyon napoztak. A vádlott egy ízben megcsókolta a sértett kezét. Az ítélőtábla a gyanú keltésére alkalmas tényeket vizsgálta, és arra jutott, hogy a sértett és a vádlott nem lépték át „(...) a tisztességes társas érintkezés kereteit.”⁹²

A rendelkezésre álló dokumentumokból kiderül, hogy a Miskolci Királyi Törvényszék csak viszonylag kevés fajgyalázási ügyet tárgyalt, és voltak olyan eljárások is, amelyek még a vádemelésig sem jutottak el. Az iratokban sok felmentő ítéletet, de olyan ügyeket is találunk, amelyek marasztaló

⁸⁶ MNL K 583 69. 831/13/1943. sz.

⁸⁷ MNL K 583. 69 831/13/1943. sz.

⁸⁸ JOSEFOVITS, Fajgyalázás 90.

⁸⁹ NAGY, A fajvédelem 488.

⁹⁰ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 427. IV. 6893. sz.

⁹¹ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 4865. sz.

⁹² MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai. 4865. sz.

ítéletekkel végződtek. A levéltári dokumentumokból az is kiderül, hogy a bíróság még 1945-ben is foglalkozott egy fajgyalázzással kapcsolatos ügygel.⁹³

4.3. Büntetőjogi tendenciák – Büntetőperek 1920 és 1944 között

A jogalkotó az állam védelmére hivatkozva többször is korlátozta a polgárok jogait. Az állam elleni bűncselekmények tekintetében a felségsértést, a hazaárulást és a lázadást már 1878-ban szabályozta a magyar büntető törvénykönyv. Majd a korszak elején meghozták az ún. rendvédelmi törvényt, az 1921. évi III. törvénycikket. A törvénycikk az állam és a társadalmi rend védelmét szolgálta a felforgatókkal szemben, és véget vetett a *Csemegi*-kódex liberális felfogásának.⁹⁴

A rendvédelmi törvény elméleti magyarázata az volt, hogy ha az állam és a társadalom rendje megbomlik, akkor nincs biztonságban az élet, a testi épség és a vagyon sem. Az 1941. évi V. törvénycikk⁹⁵ pedig hat hónapig terjedő fogházbüntetést helyezett kilátásba vétség miatt abban az esetben, ha valaki az országban élő nemzetiségre lealacsonyító kifejezést használt, és ezzel megsértette nemzetiségi érzületét. Ezekben az esetekben a háborúellenes, a kormány intézkedéseit kifogásoló kijelentések miatt nemzetgyalázas, valótlan hír terjesztése, izgatás, kormányzósértés miatt indultak az eljárások.

A következőkben az egyes bűncselekmények, bűncselekmény-csoportok gyakorlatát vizsgálom a Miskolci Királyi Törvényszéken a következő felosztás szerint: magyar állam- és nemzet ellen irányuló bűncselekmények, honvédelem elleni bűncselekmények, az élet- és testi épség elleni bűncselekmények, vagyon elleni bűncselekmények, valamint gazdasági bűncselekmények.⁹⁶

A honvédelem elleni bűncselekmények körét kétszer is módosították, így 1930-ban a katonai büntető törvénykönyvvvel és 1939-ben a honvédelmi törvénnyel. A katonai büntető törvénykönyv megalkotására azért került sor, mert a régi katonai büntetőkódex elavult volt és szabályai nem voltak összhangban a *Csemegi*-kódexszel. Ezt úgy valósította meg a jogalkotó, hogy a katonákra is általában a Btk. rendelkezéseit kellett alkalmazni, de a törvény meghatározott különleges katonai bűncselekményeket is.⁹⁷ A jogszabály külön „*tiszti becsület*” ismert el azzal a rendelkezéssel, mely büntetlenséget biztosított annak a katonai egyenruhát viselő tiszt(jelölt)nek, aki „*a becsülete ellen más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából az őt megillető fegyvert azonnal használja.*”⁹⁸ Utóbbi jogszabály meghatározta a levontekötelezettséggel, a hadkötelezettséggel, a közérdekű munkaszolgálatlalt és a légvédelmi kötelezettséggel összefüggő bűncselekmények körét. Ismeretlen tettes ellen indult eljárás a honvédelmi törvényben foglalt sajtórendészeti vétség, konkrétan röpirat szerkesztése miatt.⁹⁹ A röpirat azt a mondatot tartalmazta,

⁹³ HERGER, A Pécsi Királyi Törvényszék 46-74.; LEHOTAY – SZANISZLÓ, Hűtlen elhagyás 35–44.

⁹⁴ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai, 146/1944. sz.

⁹⁵ 1941. évi V. törvénycikk a nemzetiségi érzület védelméről.

⁹⁶ SIPOS, „A nagyváros az öngyilkosság melegágya.”

⁹⁷ CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS, Magyar állam-és jogtörténet 551.

⁹⁸ A jogszabály szerint ez a fegyverhasználat csak abban az esetben nem volt beszámítható az elkövető tisztnek, ha „*ezt a célt másként nem érthette el (...) a fegyver használatában az elkerülhetetlen szükségesség határát nem lépte át.*” 1930. évi II. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyvről. Lásd még: KOVÁCS, A magyar büntetőjog 33.

⁹⁹ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. Lásd hozzá: MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai. 500/1944. sz.

„(...) hogy hát még ma is ülhet zsidó miniszteri székre.”¹⁰⁰ A röpcédulát lefoglalták, de az elkövetőt nem találták meg, így megszüntették az eljárást. Ebben az esetben nem a jogkorlátozáshoz kapcsolódó ügyről van szó, sőt, amennyiben tartalmilag vizsgáljuk meg ezt az ügyet, akkor láthatjuk, hogy védelmet fejez ki azáltal, hogy eljárás indul olyasvalaki ellen, aki negatív értelemben használja valakire a zsidó megjelölést.

Érdeemes megemlíteni, hogy az élet és testi épség elleni cselekmények számában viszont javulás következett be 1944-re, melynek okát az ügyészek a katonai munkaszolgálatra behívásokban látták, mivel így az „(...) az emberek el lettek vonva a veszélyeztetésekből, a korcsmákból, mert ennek következménye szokott lenni az ilyen.”¹⁰¹ Az élet és testi épség elleni bűncselekmények köréből a magzatelhajtásokat és az öngyilkossággal összefüggő eljárásokat emelem ki. Dr. K. József öngyilkossága¹⁰² ügyében indult eljárás az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, a Bűnvádi Perrendtartás 101. szakaszának 1. pontja alapján – mely szerint az eljárást bűncselekmény hiányában meg kell szüntetni – került megszüntetésre. Bűncselekmény tényállása nem forgott fenn a nyomozás adatai alapján.

V. Gabriella lúgkő ivásával öngyilkossági kísérletet követett el 1944-ben, miután teherbe esett és a szülei nem tudták biztosítani számára a hozományt a házasságkötéshez. Hivatalból eljárást indítottak öngyilkosságra való felbujtás miatt. Bizonyíték hiányában az eljárást megszüntették, miután a vőlegény, akit tanúként hallgattak meg, azt vallotta, hogy ő hozomány nélkül is feleségül vette volna a lányt.¹⁰³ Egy másik eljárást szintén megszüntettek: Z. Gáspár 1942 júliusától 1943 májusáig az orosz fronton volt, ahol idegsérülést szenvedett a tanúk szerint és azzal fenyegetőzött, hogy megöli magát és családját. Ezt követően „felakasztotta magát”.¹⁰⁴

Magzatelhajtás miatt indult eljárás a 22 éves O. Borbála ellen, aki 1943 decemberében, a terhesség hatodik hónapjában vetette el magzatát. Mivel a bizonyítékok nem voltak elegendőek a vádemeléshez, az eljárást 1944. január 21-én megszüntették.¹⁰⁵ D. Dezső ellen névtelen feljelentés alapján indult eljárás magzatelhajtás miatt. Ezt az eljárást is megszüntették 1944. március 27-én szintén bizonyítottság hiányában szüntették meg.¹⁰⁶ Összességében mindkét bűncselekmény esetében megállapítható, hogy az eljárásokat bizonyítékok hiányában még a fő tárgyalás előtt megszüntették.

A növekvő ellátási nehézségek és az áruk szűkössége miatt a lopások száma magas volt és folyamatosan nőtt (a mezőgazdasági terméke lopása; a magas árak és szállítási kötelezettségek miatt). A tulajdon elleni bűncselekmények ezért a hagyományos bűncselekmények listájának élén álltak. Az ügyészségek utasítást kaptak, hogy az ilyen jellegű bűncselekmények esetén a szigorúbb minősítéssel járó álláspontot képviseljék, ennek megfelelően folytassák le a nyomozást és emeljenek vádat.

A vagyon elleni bűncselekmények körében jelentős számban fordultak elő lopások. Özvegy K. Jenőné, K. Magdolna, K. Klára, Gy. Ferenccé mezőcsáti lakosok ellen lopás büntette miatt indult

¹⁰⁰ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 500/1944. sz.

¹⁰¹ VERESS, Erdély jogtörténete 442.

¹⁰² MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 58/1944. sz.

¹⁰³ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 213/1944. sz.

¹⁰⁴ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 237/1944. sz.

¹⁰⁵ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 248/1944. sz.

¹⁰⁶ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 294/1944. sz.

eljárás, mert 1943-ban Mezőcsáton több alkalommal, de egy akaratelhatározásból *S. Ferenc* sértettől (akinél *K. Magdolna*, az egyik vádlott alkalmazásban állt),¹⁰⁷ annak beleegyezése nélkül jogtalanul eltulajdonítottak 200 pengőn felüli, nagyobb ingóságokat. 1944. március 11-én bizonyítékok elégtelensége folytán másodfokon felmentő ítélet született. (Maglehetősen hiányosak az iratok, így például az elsőfokú ítélet sem maradt fenn. Ez a per azért is érdekes, mert 1944-ben történt és a vádlottak izraelita vallásúak voltak, tehát a már hatályban lévő diszkriminatív zsidótörvények vonatkoztak rájuk, ugyanakkor a bíróság felmentő ítéletet hozott).¹⁰⁸

A gazdasági bűncselekmények körében az árdrágítási és a közellátás érdekeit érintő bűncselekmények egyre növekvő száma jelentős mértékben befolyásolta az ügyforgalmat országos szinten, és a Miskolci Királyi Törvényszéken is. A jogalkotó több rendelkezést is kiadott a „(...) *közérdekek szempontjait semmibe vevő üzérkedések*” kezelésére azzal az indokolással, hogy ezek a cselekmények sértik az állam biztonságát és rontják a pengő vásárlóértékét.¹⁰⁹ Fontos volt ezért ezeknél a bűncselekményeknél a visszatartó hatású büntetéseknek a kiszabása, így a pénzbüntetés és a szabadságvesztés mellett a terhelt egész vagyonára kiterjedő elkobzás, az iparigazolványtól, engedélytől, tevékenységtől való eltiltást is alkalmazni kellett. Az árdrágító visszaéléseket 1920-ban szabályozta törvény.¹¹⁰ A jogszabály az árdrágító visszaélések nyolc tényállását határozta meg, többek között az ár túllépést, az árdrágító üzérkedést, az áruelevonást, az árucsempészetet, a közszükségleti cikkek eladásának megtagadását. A közszükségleti cikk fogalmát a törvény nem határozta meg, azt a bírói gyakorlat alakította ki. Közszükségleti cikk jogellenes elvonásának büntette miatt, az 1939. évi II. törvénycikk 206. szakasza alapján indult eljárás több terhelt ellen 1944-ben, akik közül többen izraelita vallásúak (*E. Lajos*, mészáros, *W. Jenő*) voltak.¹¹¹ A tényállás szerint 2000 pengőt meghaladó értékű 99 darab szarvasmarhát jogellenesen elvontak és engedély nélkül levágtak. A szarvasmarhákval való szabad rendelkezést korábban kormányrendelet korlátozta. A főtárgyalásra 1944. október 16-án került sor. Sajnos a dokumentumok hiányosak, az eljárás végéről nem maradtak fenn iratok. Tekintettel arra, hogy a dátum egybeesett a nyilas hatalomátvétellel, feltehető, hogy nem került sor a tárgyalásra. Másrészt ekkora már a vidéki zsidóság deportálása megtörtént, tehát a vádlottakat valószínűleg már elhurcolták. A zsidótörvények teremtették meg a német megszállást követően a jogfosztás jogi alapját. 1944. március 19. után vált szó szerint is láthatóvá a jogegyenlőtlenség. A Miskolci Királyi Törvényszék 1944-ben zajlott büntetőpereinek a vizsgálatai (is) árnyalhatja *Bibó Istvánnak* azt a gondolatát, mely szerint: „*Odáig csak nagyon kevesen jutottak el, hogy az államhatalmat gengszterbandának, rendeleteit papírcafatoknak, s a velük szemben való engedetlenséget, kijátszást és hamisítást erkölcsi kötelességüknek tekintsék.*”¹¹²

¹⁰⁷ A *Csemegi-kódex* 336. szakaszának 7. pontja értelmében tekintet nélkül a lopott dolog értékére, büntettet képez a lopás, ha: 7. szolgálatban álló személy azon, kinek szolgálatában áll, vagy annak házához tartozó személyen követi el. 1878. évi V. törvénycikk magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

¹⁰⁸ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 361/1944. sz.

¹⁰⁹ Például az 1941. évi X. törvénycikk a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények büntetéséről.

¹¹⁰ 1920. évi XV. törvénycikk az árdrágító visszaélésekről.

¹¹¹ MNL BAZML VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai 3212/1944. sz.

¹¹² BIBÓ, Válogatott tanulmányok 638.

5. Összegzés

Zárásként rögzíthetjük, hogy a törvényi szintű jogkorlátozások megalkotása mind a magánjog, mind a közjog területén lényegében az 1938 és 1942 közötti időszak eredménye, amely a büntetőjogot is magában foglalta. A magyar büntetőjogra a legnagyobb hatást a nemzetiszocialista Németország gyakorolta 1938-tól a zsidótörvények vonatkozásában.¹¹³ A büntetőjognak tehát fontos szerepe volt a diszkrimináció megvalósításában. A két fő típus a zsidótörvény kijátszása és a fajgyalázás vádjával indult eljárás volt, de több olyan ügyet is találunk, amelyben ugyan a zsidó szó nem is szerepelt, a kapcsolódás mégis megvolt a diszkriminációs folyamatokhoz. A zsidótörvényekkel összefüggésben a jogszolgáltató szervek – különös tekintettel a Kúriára – abban a tekintetben lassították a diszkriminációt a büntetőjog körében, hogy több perben mentettek fel a strómansággal, a II. zsidótörvény rendelkezéseinek a kijátszásával vagy III. zsidótörvényben szabályozott fajgyalázással vádolt embereket. Gyakorlatilag ezekben az esetekben a Kúria és az alsóbb bíróságok védték meg a jogkorlátozás hatálya alá eső személyeket. Másrészt viszont a bíróságok abban a tekintetben mindenképpen gyorsították is a diszkriminatív folyamatot, hogy megvolt a lehetőség arra, hogy valakit megfosszanak a vagyonától, vagy esetleg börtönbüntetésre ítéljék arra hivatkozva, hogy a zsidótörvények értelmében zsidónak minősült, és ezt az egyébként legitim lehetőségét a Kúria az ítéleteiben megerősítette.¹¹⁴ Ennek ellenére sem mondható ki egyértelműen az, hogy az igazságszolgáltatás felgyorsította volna a jogfosztás, vagy súlyosbító módon értelmezte volna a törvényeket. A Kúria néhány eljárásából akár arra is következtethetünk, hogy a főbíróság nem volt ellenséges a zsidókkal szemben. Sajnos ezt azonban könnyű megcáfolni. A zsidótörvények joggyakorlatának kialakulására kevés idő állt rendelkezésre, és helyi szinten is csak kevés ügyet találunk. A levéltári dokumentumok sokszor hiányosak, és sokszor nem egyértelmű az sem, hogy az iratokat megsemmisítették, elveszték, vagy a háborús események és a deportálások miatt szüntették meg az adott eljárást. Több dokumentum tanúskodik arról, hogy egyes ügyeket még a háború után is folytattak. Összefoglalásként rögzíthetjük, hogy a kutatási eredmények alátámasztják Nagy Sándornak azt az állítását, hogy vidéken viszonylag kevés bírósági eljárás indult a zsidótörvényekkel összefüggő bűncselekmények miatt.¹¹⁵ Az e területre vonatkozó kutatások azonban még gyerekcipőben járnak, és a véleményem szerint több vármegyei levéltár fennmaradt iratainak a kutatása közelebb vinne a kérdés megválaszolásához és teljesebb képet rajzolna a korszak (jogkorlátozó/jogfosztó) büntetőjogi gyakorlatáról.

Felhasznált források és irodalom

- ANGYAL Pál – RÁCZ György: A német nemzetiszocialista büntetőjog. Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok 1934. januári számából. Budapest 1934
ANGYAL Pál: A család büntetőjogi védelme. Budapest 1943
ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. 2 kötet. Budapest 1943
ANGYAL Pál: Bűnözés és büntetőjog. Budapest 1938

¹¹³ LEHOTAY, Példa vagy ellenpélda? 175–183.

¹¹⁴ LEHOTAY, A jogszűkítés 243.

¹¹⁵ NAGY, A fajvédelem 490.

- ANGYAL Pál: Fajvédelem és büntetőjog. Budapest 1939
- BIBÓ István: Válogatott tanulmányok. 1945–1949. Budapest 1986
- BODA Gyula – VINCENTI Gusztáv: A Jogi Hírlap Döntvénytára. Magánjog. 1938. Budapest 1942
- Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltár VII-1/b. A Miskolci Királyi Törvényszék iratai (1920–1944)
- Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltár VII-51/b. A Miskolci Királyi Ügyészség iratai (1920–1944)
- BRAHAM Randolph L.: The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary. New York 1994
- BRAHAM, Randolph L. – MILLER, Scott: The Nazis' Last Victims. The Holocaust in Hungary. Detroit 1998
- CSIZMADIA Andor - KOVÁCS Kálmán - ASZTALOS László: Magyar állam-és jogtörténet. Budapest 1998
- DRÓCSA Izabella: Egy büntetőjogi centenárium margójára: 100 éves a Horthy-korszak rendtörvénye.
<https://mtajogtortenet.elte.hu/media/9a/6b/e85ad9035aece34194827297fc90f121b80b41fe1dfeb269ca7baec8ee13/Drocsa-Izabella-Rendtorveny.pdf> (2024. 08. 29.)
- FINKEY Ferenc: A XX. század büntetési rendszerének reformkérdései. Budapest 1935
- FINKEY Ferenc: Társadalmi védekezés és büntetőjog. Miskolc 1925
- FORM Wolfgang: Literatur- und Urteilsverzeichnis zum politischen NS-Strafrechts. Baden-Baden 2001
- GANZENMÜLLER Jörg: Die Motivation zur Vernichtung der ungarischen Juden Zwischen konstruierten Sachwängen und europäischen Neuordnungsplänen. Ungarn Jahrbuch 2001
https://epa.oszk.hu/01500/01536/00025/pdf/UJ_2000_2001_117-128.pdf (2024. 08. 29.)
- GYURGYÁK János: A zsidókérdés Magyarországon. Budapest 2001
- HACKER Ervin: Az állameszmék hatása a büntetőjogra. Budapest 1942
- HELLER Erik: Büntetőjogunk haladásának útja. Szeged 1941
- HERGER Cs. Eszter: Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban (1920–1944). Jura 2019/1. sz. 94–103.
- HERGER Cs. Eszter: Eherecht in Ungarn (1918–1945). In: LÖHNIG, Martin (szerk.): Eherecht nach dem Großen Krieg. Regensburg 2019, 45–81.
- IRK Albert A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája. Pécs 1926
- IRK Albert: A magyar büntető perjog vezérfonala. Pécs 1931
- JOSEFOVITS László: Fajgyalázás: az 1941. 15. t. c. 15. -ának büntetőbírói joggyakorlata. Budapest 1944
- KATZBURG, Nathaniel: Zsidópolitika Magyarországon, 1919–1943. Budapest 2002
- KENYERES Ágnes: Magyar életrajzi lexikon. Budapest 1967
- K. FARKAS Claudia: Jogok nélkül. A zsidó lét Magyarországon 1920–1944, Budapest 2010
- KISZELY Gábor: Mondd el fiaidnak...! A holokauszt és Magyarország. Budapest 2005
- KOCSIS Zsolt László: A magyar állam büntetőjogi védelmének törvényi szabályozása 1878 és 1944 között. Közjogtörténeti tanulmányok. Budapest 2006, 72–115.
- KOTEK Joel - RIGOULOT Pierre: A táborok évszázada. Budapest 2000
- KOVÁCS M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között. Budapest 2001
- LEHOTAY Veronika - SZANISZLÓ Brigitta: Hűtlen elhagyás, válás, fajgyalázás: házassággal kapcsolatos joggyakorlat Borsod megyében a XX. század első felében. Miskolci Jogtudó 2019/1. sz. 35–44.
- LEHOTAY Veronika: „...ha ügyész fizet verseimért”. Költőperek a Horthy-korszakban. In: SÁRY Pál (szerk.): Híres történelmi percek. Miskolc 2018, 181–200.
- LEHOTAY Veronika: A jogszűkítés útján. A Horthy-korszak szabadságjogmegvonó intézkedéseinek jogtörténeti háttere. Miskolc 2020.
- LEHOTAY Veronika: Beiträge ungarischer Strafrechtswissenschaftler im NS-Deutschland und in Ungarn (1933–1944). Díké 2021/2. sz. 141–150.
- LEHOTAY Veronika: Büntetőjogi joggyakorlat a Miskolci Törvényszéken 1944-ben. Díké 2019/2. sz. 75–85.
- LEHOTAY Veronika: Példa vagy ellenpélda? Német hatások a két világháború közötti magyar büntetőjogra. In: MEZEY Barna (szerk.): Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. Budapest 2021, 175–183.
- LEHOTAY Veronika: Strafrecht in Ungarn (1920–1944). Journal on European History of Law 2023/1. sz. 106–122.
- LUSICZA Géza: A házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről: 1941: XV. törvénycikk. Budapest 194[?]

- Magyar Nemzeti Levéltár K 583. Egyesített Kúria általános iratok. 183. csomó (1943): fajgyalázási perek.
- MÁRTA Ferenc - TÓTH Károly: Szegedi egyetemi almanach. 1921-1970. Szeged 1971
- MISKOLCZY Ágost – PINCZÉS Zoltan: A magyar büntetőjog gyakorlati kézikönyvé a m. kir. csendőrség számára. Budapest 1940
- NAGY Béla: A zsidótörvény egyes kérdéseinek bírói gyakorlata. Budapest 1942
- NAGY Sándor: A fajvédelem útvesztőjében. Bírói gyakorlat „fajgyalázási” perekben (1942-1944.) FONS XXII. 2015/4. sz. 487–588.
- N. N.: Bevezetés a nemzetiszocialista büntetőjogba. Jogtudományi Közlöny 1934. sz. 268.
- PAKSY Zoltán: The Implementation of the Hungarian Numerus Clausus Act at the University of Pécs in the 1920s. DÍKÉ 2019/2. sz. 100–106.
- PELLE János: A gyűlölet vetése. A zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938-1944. Budapest 2001
- RÁCZ Georg: Die neue Rechtsentwicklung in Ungarn. Budapest 1943
- RÁCZ György: Der Untergang der individualistischen Betrachtungsweise im Strafrecht. Budapest 1934
- REITER-ZATLOUKAL, Ilse: „... um alles nazistische Tätigkeit und Propaganda in Österreich zu verhindern“. NS-Wiederbetätigung im Spiegel von Verbotsgesetz und Verwaltungsstrafrecht. Graz 2018
- REITER-ZATLOUKAL, Ilse: Antisemitismus in Österreich 1933–1938. Wien 2018
- REITER-ZATLOUKAL, Ilse: Der Bundesgerichtshof 1934–1938. Wien 2013
- REITER-ZATLOUKAL, Ilse: Die Umgestaltung der österreichischen Strafrechtsordnung im NS-Staat. Österreichische Richterzeitung: eine Monatsschrift 2014, 145–151.
- SAMU Mihály – BARABÁS Alice – TAKÁCS Imre – NAGY László: Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Budapest 1958
- SCHMITZBERGER, Johanna: Das Nationalsozialistische Nebenstrafrecht 1933 bis 1945. Salzburg 2007
- SCHUMANN, Eva (Herausgeberin): Kontinuitäten und Zäsuren. Rechtswissenschaft und Juristen im »Dritten Reich« und in der Nachkriegszeit. Göttingen 2008
- SCHWEITZER Gábor: A zsidótörvények a Közigazgatási Bíróság gyakorlatában. In: MOLNÁR Judit (szerk.): A holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Budapest 2005, 164–175.
- SIPOS Nikolett: „A nagyváros az öngyilkosság melegágya.” A Horthy-kori Budapest öngyilkosságainak kontextusai (1929–1941). Clio Műhelytanulmányok 2020/6. szám. <https://epa.oszk.hu/03400/03463/00018/pdf/> (2024. 08. 29.)
- SZABÓ Zoltán – ZABORETZKY Ervin: A zsidók és nemzsidók jogállása és jogviszonyai. Budapest 1944
- TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés szabályozása a Horthy-korszakban és a II. világháború éveiben. Jogtörténeti Szemle 2010/2. sz. 52–60.
- VÁMBÉRY Ruzssem: A fiatakorúak büntetőjoga az újabb külföldi törvényhozásban. Budapest 1918
- VÁMBÉRY Ruzssem: Háború és jog. Budapest 1933
- VERESS Emőd: Erdély jogtörténete. Kolozsvár 2018
- VOGEL, Joachim: Einflüsse des Nationalsozialismus auf das Strafrecht. Berlin 2004
- VORMBAUM, Thomas: Einführung in die moderne Strafrechtsgeschichte. Heidelberg 2015